

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

Solymosi László

ANYANYELV ÉS JOGI ÍRÁSBELISÉG
A KÖZÉPKORI MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

Terintetes Nagy 97

személtő szabályainak 32. és a leg szót:
újraújra választott tag, a külső kivétel
szabályába tartozó dolgozat felolvasását,
személyes megnevezés esetén beüldö
legfelelő egy év alatt széklet foglalt; külsőben meg-

széklet megnevezésén.
Lehetetlen esetek, melyekben kivált vidéken la-
gátolhatatlan a határidőt megtartani: de hallgat-
elűzni a szabály meg nem tartatását, amelyet
mint összes szabályzatunkat szőlőseink tekintetén
következéseire figyelmeztetünk J. Aladein
széklettel.

Indoklásba hozatik tehát, hogy egyelőre az
1861. igt. választott székletfoglalt által meg nem ér-
telt ^{rendes} tagok neve a kivételből kitöröltesse, az 1861-
és 65-ig választott a szabályokra emlékeztessenek, jó-
vőre pedig a titokzáró hivatal oda utasítsa, hogy
evidenciában tartás végett az újon választottakat,
míg széklet nem foglaltat, a sorozatba fel ne vegye.

853
1865

Jan. 26. 1865.
Zollner Mór
Lugany Béla
Hollán Ernő

Kemény László
Königsberg László
Jóshörményi
r. tag Jolly János utaz
Gyengyfalva

Solymosi László

ANYANYELV ÉS JOGI ÍRÁSBELISÉG A KÖZÉPKORI
MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

A 2010. május 3-án megválasztott
akadémikusok székfoglalói

Solymosi László

ANYANYELV ÉS JOGI
ÍRÁSBELISÉG A KÖZÉPKORI
MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

Magyar Tudományos Akadémia • 2014

Az előadás elhangzott 2011. január 20-án

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-790-7

© Solymosi László

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Lovász László, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

Az anyanyelv és az írásbeliség kapcsolatát régóta vizsgálják.¹ A témát több tudomány, különösen a nyelv-, az irodalom- és a történettudomány művelői kutatják, a történettudomány területéről elsősorban azok, akik várostörténettel foglalkoznak. Magától értetődő, hogy a diplomatika kezdettől fogva vizsgálja az oklevelek nyelvét.² Néhány évvel ezelőtt Troyes-ban kongresszust is szenteltek ennek a témának.³ Az alábbiakban a hatalmas téma egy szeletéről, az anyanyelv és a jogi írásbeliség összefüggéseiről lesz szó.⁴

¹ A székfoglaló előadás szerkesztett formában megjelent: *Történelmi Szemle* 53 (2011) 479–501. Némileg bővített német nyelvű kiadása: Muttersprache und rechtliche Schriftlichkeit im mittelalterlichen Königreich Ungarn. *Archiv für Diplomatik* 59 (2013) 133–163. A jelen közlés az utóbbit követi.

² Arthur Giry: *Manuel de diplomatique*. Paris, 1894 (utánnyomás: Genève, 1975), 464–476; Harry Bresslau: *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*. II. Berlin³, 1958, 325–392; SZENTPÉTERY Imre: *Magyar oklevéltan* (A Magyar Történettudomány Kézikönyve II/3). Budapest, 1930, 21, 109, 231–236, 244, 260–261; Olivier GUYOTJEANNIN–Jacques PYCKE–Benoit-Michel TOCK: *Diplomatique médiévale* (L’Atelier du médiéviste 2). Turnhout, 1993, 92–102 és passim; Reinhard HÄRTEL: *Notarielle und kirchliche Urkunden im frühen und hohen Mittelalter*. Wien–München, 2011, 60 és passim.

³ La langue des actes. Actes du XIe Congrès international de diplomatique (Troyes, jeudi 11 – samedi 13 septembre 2003). A részleges elektronikus kiadás elérhetősége: <http://elec.enc.sorbonne.fr/CID2003/>. Ugyanitt olvasható előadásom (Langues parlées et langues écrites dans la Hongrie médiévale) rezüméje. (Letöltve: 2013. február 27.)

⁴ Az alább idézett tanulmányok kellően érzékeltetik a megközelítés lehetőségeit: VIZKELETY András: Irodalmak útban a pergamen felé. In: „*Látjátok feleim...*” *Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig*. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása. 2009. október 29. – 2010. február 28. A kiállítás forgatókönyvét írta és a katalógust szerkesztette MADAS Edit. Budapest, 2009, 79–96, újabb kiadása: In: VIZKELETY András: *Ad fontes. Válogatott tanulmányok. Ausgewählte Schriften. Ünnepi kötet Vizkelety András 80. születésnapjára. Festgabe für András Vizkelety zum 80. Geburtstag*. Szerk. BERZEVICZY Klára, JÓNÁCSIK László, LÖKÖS Péter. A szerkesztésben közreműködött SARBÁK Gábor. Budapest, 2011, 8–28. (A tanulmány a 2004-ben tartott akadémiai székfoglaló előadás bővített változata.) Katalin SZENDE: Integration through Language: The Multilingual Character of Late Medieval Hungarian Towns. In: *Segregation – Integration –*

A levéltári forrásanyag kutatásában az elmúlt néhány évtizedben óriási változás történt. Borsa Ivánnak, munkatársainak, majd munkájuk folytatóinak, Rácz Györgynek és kollégáinak köszönhetően a középkori Magyar Királyság szétszabdalt forrásanyaga virtuálisan egyesült. 2010-ben a magyarországi, illetve a magyar vonatkozású, de külföldön található mintegy 200 ezer levéltári (kézirattári) egység digitális fényképe az internet segítségével bárhol, bárkinek, ingyenesen elérhetővé vált. Ez az anyag Bonnban, Pozsonyban, Kolozsvárott, Zágrábban vagy éppen Párizsban egyformán hozzáférhető és bizonyos értelemben áttekinthető. Ilyen, nemzetközileg is kivételes lehetőséggel a kutatás korábban nem élhetett. Elődeink, akiknek munkáját elismerés és megértés illeti, sokkal kedvezőtlenebb kutatási feltételek mellett jutottak számos maradandó eredményre. Témánk szempontjából azonban megjegyzendő, hogy a számítógépes feldolgozás során az esetek túlnyomó többségében a források nyelvét nem tüntették fel. Ezért a középkorból fennmaradt forrásanyag nyelvi megoszlása nem számszerűsíthető, az egyes nyelveken kiadott oklevelek száma és aránya nem állapítható meg.⁵ Mintaszerű e tekintetben Pozsony Város Levéltára több

---

Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Eastern and Central Europe. Ed. by Derek KEENE, Balázs NAGY, Katalin SZENDE. Farnham, 2009, 205–233; Uő: Nyelvében él a polgár? Többnyelvűség a késő-középkori Magyarország városaiban. *Aetas* 26 (2011) 3. sz. 5–26. Vő. Ivan HLAVÁČEK: Dreispachigkeit im Bereich der Böhmischen Krone. Zum Phänomen der Sprachbenutzung im böhmischen diplomatischen Material bis zur hussitischen Revolution. In: *The Development of Literate Mentalities in East Central Europe.* Ed. by Anna ADAMSKA, Marco MOSTERT, Turnhout 2004, 289–310.

⁵ A digitális felvételekkel kiegészített adatbázis elérhetősége: <http://www.mol.arcanum.hu/dldf>. Vő. *Collectio diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország digitális levéltára. Digital Archives of Medieval Hungary.* Szerk. RÁ CZ György. Budapest, 2008, DVD-kiadás. Az adatok mindkét helyen nyelvi szempontból nagyon hiányosak, megtévesztők, vagyis statisztikailag nem használhatók. Vő. Peter BASSOLA: Deutsche Schriftlichkeit in Ungarn in frühneuhochdeutscher Zeit mit besonderer Rücksicht auf die Zeit bis 1526. In: *Gedenktagung zu Ehren von Claus Jürgen Hutterer und Karl Möllay am 24. November 2000.* Hg. v. Karl MANHERZ. (Budapester Beiträge zur Germanistik 38) Budapest, 2003, 16–17.

mint ötezer középkori (1159 és 1526 között kiadott) oklevelének jegyzéke, amely minden forrásszöveg nyelvét is megadja.⁶

A jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a középkori Magyar Királyság soknyelvűségének ténye vajon mikortól, milyen mértékben és mely nyelvek vonatkozásában tükröződött vissza okleveleinkben, azaz a jogi írásbeliségben. Az elemzés rámutat a 14. századtól kezdve megjelenő német, cseh, majd később magyar nyelvű oklevelek megoszlásának nyelvi, földrajzi és társadalmi hátterére. Magyarázatot nyújt arra, hogy a központi, helyi kormányzati szervek, bíróságok, egyházi intézmények és városok közül vajon miért a városi oklevéladásra volt a leginkább jellemző az anyanyelv használata, és a feltételek miatt a német nyelvű oklevéladás fejlődésének kedveztek a leginkább annak ellenére, hogy a középkor végére a magyar nyelv is feltehetően alkalmas volt a jogi írásbeliségre. Ugyanakkor áttekintést ad azokról a főbb tényezőkről is – köztük a magyar joggyakorlat sajátosságairól és a hiteleshelyek működéséről –, amelyek hatására a latin nyelv egészen a 19. századig megmaradhatott.⁷

Többnyelvű királyság

Szent István király (1000–1038) Intelmeinek napjainkban igen gyakran idézett hatodik fejezete a jövevények befogadásáról szól. Az ismeretlen szerző azért tartja fontosnak a különféle nyelveket, szokásokat, másféle ismereteket és fegyvereket magukkal hozó külföldiek – klerikusok és lovagok – megtelepedését, mert az egynyelvű és egy szokás szerint élő királyság gyenge és törékeny.⁸ Ez a gondo-

⁶ *Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností.* (Archív mesta Bratislavy) Vypracovali D. LEHOTSKÁ, D. HANDZOVÁ, V. HORVÁTH, Z. HRABUŠŠAY, N. MERGLOVÁ. Praha, 1956 (= Inventár I), *Inventár listín a listov.* (Archív mesta Bratislavy) II. (1501–1563). Vypracoval Vladimír HORVÁTH. Bratislava, 1966 (= Inventár II), 9–117, 529–551 (pótlás a korábbi kötethez).

⁷ A magyar nyelv az 1844. évi II. törvénycikkkel válik teljes jogú államnyelvvé. SZEKFŰ Gyula: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. 1790–1848.* Budapest, 1926.

⁸ Sicut enim ex diversis partibus et provinciis veniunt hospites, ita diversas linguas et consuetudines, diversaque documenta et arma secum ducunt, que omnia regna ornant et magnificent aulam et perterritant exterorum arroganciam. Nam unius lingue uniusque moris regnum inbecille et

lat összhangban áll a középkori Magyar Királyságban létező többnyelvűséggel, amely alapvetően nem az egyházi társadalom vagy a királyi udvar természetes nyelvi változatosságát jelentette, hanem az ország *népeinek* a többnyelvűségét.

A Kárpát-medence, amióta csak ilyen irányú ismereteink vannak, mindig is többnyelvű volt, etnikailag nem volt egységes. A 9. század végén keletről érkeztek ide a finnugor nyelvcsalád egyik nyelvét beszélő magyarok és a hozzájuk csatlakozott török vagy iráni nyelvű kazárok. Néhány év alatt uralmuk alá vonták az itt élő szlávokat, avarokat és frankokat. A Kárpát-medence meghódítása után több szakaszban újabb és újabb népek költöztek az országba. Kelet felől a 9. és a 10. században a török nyelvű besenyők és kálizok, majd a 13. században az iráni nyelvű jászok és a török nyelvű kunok, Nyugat felől pedig a 11. században a neolatin nyelvet beszélő, összefoglalóan *Latini* néven emlegetett olaszok és a franciául beszélő vallonok, majd a 12. század közepétől a németek telepedtek be a Magyar Királyságba.

Az újonnan érkezők egy része az ország különböző pontjain, szétszórtan, nem nagyobb egységekben telepedett le. Lakóhelyeikről jobbra az a több mint 200 település árulkodik, amely az ott élő népességről kapta a nevét: ilyenek az Olaszi, Németi, Csehi, Oroszi, Tóti stb. nevű települések. A telepesek másik csoportja nem csak egy-egy települést alkotott, hanem egy nagyobb területet vett birtokba. A németeket a 12. század második felében Erdélyben és Észak-Magyarországon telepítették le: Erdélyben mintegy kétszáz, észak-magyarországi lakóhelyükön pedig mintegy hatvan települést, falut és várost hoztak létre. A kunok és a jászok az Alföld középső részén kaptak egybefüggő szállás-területet.

---

fragile est. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* I–II. Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. Budapestini 1937–1938, utánnomása és kiegészítése: Az Utószót és Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette és gondozta SZOVÁK Kornél és VESZPRÉMY László. Budapest, 1999, II, 625.

A 13. századtól kezdődően a környező szomszédos országokból a határ menti részekre költöztek be folyamatosan szlávok és románok, az észak-magyarországi városokba, bányavárosokba pedig németek.⁹ A 15. században az oszmán-törökök elől menekülő szerbek egy csoportja is helyet talált az országban.¹⁰

A telepések különféle kiváltságokban részesültek, amelyek rendszerint magukba foglalták papjuk megválasztásának a szabadságát is.¹¹ Ez a nagyon fontos lehetőség azt jelentette számukra, hogy vallásukat saját nyelvükön gyakorolhatják. A katolikus egyház nyelve ugyan a latin volt, de a vallási élet nem létezhetett a népnyelv, az adott közösség anyanyelvének használata nélkül. Gondoljunk csak az imádkozásra, a prédikációkra, a gyónásra vagy később a népekenekre. A IV. Lateráni zsinat 1215-ben foglalkozott az anyanyelv használatával. Elrendelte, hogy a püspökök gondoskodjanak olyan papokról, akik a hívek anyanyelvét ismerik.¹² Ennek szellemében tudatos választás volt, hogy Szent László király (1077–1095) az általa alapított zágrábi püspökség élére cseh

---

⁹ A fentiekre összefoglalóan I. Erik FÜGEDI: *Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland*. In: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*. Reichenau – Vorträge 1970–1972. Hg. v. Walter SCHLESINGER. (Vorträge und Forschungen, 18) Sigmaringen, 1975, 471–507; GYÖRFFY György: *A magyarság keleti elemei*. Budapest, 1990; LAJOS KISS: *Die sprachlich-ethnisch-kulturelle Gliederung der Ungarn*. In: *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Handbuch zur Ausstellung*. I–II. Hg. v. Alfried WIECZOREK, Hans-Martin HINZ. Stuttgart, 2000, I, 210–212; KRISTÓ Gyula: *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Budapest, 2003.

¹⁰ ROKAY Péter: *A szerbek betelepülése Magyarországra a XV. században*. In: *A szerbek Magyarországon*. Szerk. ZOMBORI István. Szeged, 1991, 51–63.

¹¹ FÜGEDI Erik: *Középkori magyar városprivilegiumok*. In: *Uő: Kolduló barátok, polgárok, nemesek*. Budapest, 1981, 300–304; KUBINYI András: *Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon*. In: *Uő: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. (MÉTÉM Könyvek 22) Budapest, 1999, 269–282.

¹² *Quoniam in plerisque partibus intra eandem civitatem atque dioecesim permixti sunt populi diversarum linguarum, habentes sub una fide varios ritus et mores, districte paecipimus ut pontifices huiusmodi civitatum sive dioecesum, provideant viros idoneos, qui secundum diversitates rituum et linguarum divina officia illis celebrent et ecclesiastica sacramenta ministrent, instruendo eos verbo pariter et exemplo. Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum*. Ed. Antonius GARCÍA Y GARCÍA. (Monumenta Iuris Canonici Ser. A: Corpus Glossatorum, vol. 2) Città del Vaticano, 1981, 57 (cap. 9).

(*Boemicus*) származású főpapot állított, aki az egyházmegye zömében délszláv lakóival kapcsolatot tudott teremteni.¹³ Természetes volt, hogy a szebeni nyomda első kiadványai között német nyelvű imádságok is helyet kaptak.¹⁴

A többnyelvűség sajátos módon tükröződött az etnikailag vegyes népeségű településeken.¹⁵ Buda városában például a németek a Boldogasszony-plébániatemplomba (a mai Mátyás-templomba) jártak, míg a többi templomot azok látogatták, akik nem tudtak németül.¹⁶ Ahol csak egy templom volt, ott is lehetett megoldást találni az anyanyelvhasználat biztosítására. Az eperjesi plébános egy 1454. évi oklevél szerint a németeknek és a magyaroknak külön prédikátort tartott, hogy Isten ígését anyanyelvükön hirdessék nekik.¹⁷ Kivé-

¹³ *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia*. I. Ab anno 1000 usque ad annum 1131. Edendo operi praefuit Georgius GYÖRFFY. Aduiverunt Johannes Bapt. BORSA, Franciscus L. HERVAY, Bernardus L. KUMOROVITZ et Julius MORAVCSIK. Budapestini 1992, 261. Vö. *Chartae Antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196*. Composuit Georgius GYÖRFFY. Budapest, 1994, 45 (14. sz.).

¹⁴ SIMON Zsolt: Az első szebeni nyomtatványok 1525-ből. *Magyar Könyvszemle* 125 (2009) 1–29. Nyomatott magyar nyelvű imádság (Miatyánk, valamint Üdvözlégy rövid változatban) 1527-ben jelent meg Krakkóban Donatus rövidített nyelvtanának német, lengyel és magyar értelmezéssel kiegészített változatának a végén. MELICH János: Régi magyar nyomtatványok 1527-ből. *Magyar Könyvszemle* 20 (1912) 97–109, hasonmás a 101. lapon. Vö. *A két legrégibb magyar nyelvű nyomtatvány*. Hasonmásban közzéteszi és bevezetéssel kíséri MELICH János. Budapest, 1912, 63; BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÁFER István, KELECSÉNYI Ákos: *Régi Magyar Nyomtatványok 1473–1600*. (Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum 1473–1600.) Budapest, 1971, 7–8 (7. sz.).

¹⁵ SZÉKELY György: Városok és nyelvek Közép-Kelet-Európában. In: *Összehasonlító jogtörténet. Bolgár Elek Emlékkönyv*. Szerk. HORVÁTH Pál, RÉVÉSZ T. Mihály. Budapest, 1983, 259–270. Vö. György SZÉKELY: Towns and Languages in East Central Europe. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 22 (1976) 429–440.

¹⁶ KUBINYI András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: *Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején*. Szerk. GEREVICH László, KOSÁRY Domokos. (Budapest története 2) Budapest, 1973, 66–67.

¹⁷ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 228759. Kiadása: BÉKEFI Remig: *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig*. Budapest, 1906, 291. Vö. IVÁNYI Béla: *Eperjes szabad királyi város levéltára. Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes. 1245–1525*. I–II. rész. Szeged, 1931–1932, I, 372. sz.; Uő: A középkori Eperjes magyarsága. *Szegedi Füzetek* 1 (1934) 91–92, 169–170. Közjegyzői oklevél 1498-ban a tanúk között felsorolja az eperjesi németek prédikátorát, valamint a szlávok káplánját (*capellanus Sclavorum*). DF 229139. Vö. Uő: *Eperjes levéltára* (i. m.) II, 78o. sz.

teles lehetett, ami a Nyitra megyei Novák faluban történt. A magyar–szláv nyelvhatáron túl fekvő településen 1517-ben sem a plébános, sem a káplánja nem tudta meggyóntatni a földesúr végrendelkezni akaró feleségét, mert egyikük sem tudott magyarul. Egy átutazóban levő pap gyóntatott helyettük.¹⁸

Az idegen nyelvi környezetben elhelyezkedő szórványtelepülések lakóin azonban sokszor az anyanyelvű vallásgyakorlat sem segített. Ha nem kaptak rendszeres utánpótlást, előbb vagy utóbb beolvadtak a környékbeli népességbe.¹⁹ A spontán asszimiláció azonban a középkori körülmények között igen hosszan tartó folyamat volt, a középkor végi Magyarország változatlanul soknyelvű királyság maradt. Oláh Miklós, a későbbi esztergomi érsek 1536-ban befejezett munkája szerint a magyarokon (*Hungari, Siculi*) kívül jelentős számban éltek itt szlávok (csehek, a szlovákok elődei, horvátok, szerbek és ruténok), valamint németek, románok, jászok és kunok, sőt franciák (vallonok) is, és valamenny-

---

¹⁸ SZERÉMI [Odescalchi Arthur] és ERNYEY József: *A Majtbényiak és a Felvidék. Történelmi és genealogiai tanulmány*. I. Budapest, 1912, 629–634; FÜGEDI Erik: Majthényi Mártonné szóbeli végrendelete 1517-ből. *Magyar Nyelv* 55 (1959) 425–426; KUBINYI András: A szlovákok és Magyarország késő-középkori kormányzata. In: *Szlovákok az európai történelemben*. Szerk. MOLNÁR Imre. Budapest, 1994, 19; KUBINYI: Zur Frage der Toleranz im mittelalterlichen Königreich Ungarn. In: *Toleranz im Mittelalter*. Hg. v. Alexander PATSCHOVSKY, Harald ZIMMERMANN. Sigmaringen, 1998, 200–201.

¹⁹ Étienne SZABÓ: L'assimilation ethnique dans le bassin des Carpathes avant 1918. *Revue d'Histoire Comparée, Études Hongroises, Nouvelle série* 1 (1943), 3–4. sz., 279–330, küll. 282–307. Vö. SZABÓ István: A magyar asszimiláció. In: ERŐS Vilmos: *Asszimiláció és retorika*. Debrecen, 2005, 11–74, küll. 15–42. A megmaradás esélyeire lásd SZÜCS Jenő: Két történelmi példa az etnikai csoportok életképességéről. In: *Magyarságkutatás*. Főszerk. JUHÁSZ Gyula, szerk. KISS Gy. Csaba. Budapest, 1987, 11–27.

nyien az anyanyelvüket használták.²⁰ A jászok nyelvhasználatát egy 1422. évi oklevél hátlapján található feljegyzés is igazolja.²¹

A 13. század eleji arengák szerint a tényeket a szóbeliség (*lingua testium, vox testium*) és az írásbeliség (*patrocinium scripture, testimonium litterarum*) hivatott megörökíteni.²² A szóbeliség a használt, beszélt anyanyelvek (*lingua materna, lingua laica*) számától függően a kezdetektől fogva mindig is többnyelvű volt, míg az írásbeliséget a latin rítusú kereszténység felvételének megfelelően alapvetően egyetlen tanult nyelv, a latin határozta meg. Az egyház, ez a transzcendens küldetéssel, saját nyelvvel, jogrendszerrel és bíráskodással rendelkező, nemzetek feletti – szupranacionális – intézmény döntő szerepet játszott az írásbeliségben.

---

²⁰ Totius huius Hungariae regnum continet in se nostro hoc tempore diversas nationes, Hungaros, Alemanos, Bohemos, Sclavos, Croacos, Saxones, Siculos, Valachos, Rascianos, Cumanos, Iaziges, Ruthenos et iam postremo Turcas, quae omnes differenti inter se utuntur lingua, nisi quod aliqua vocabula propter diuturnam consuetudinem atque mutuam commercium aliquam habere videantur similitudinem et symphoniam. In valle Agriensi aliquot pagi incoluntur habiti pro colonis Eburonum, qui nunc Leodienses dicuntur, olim eo traductis. Horum incolae in hodiernum diem Gallicam sonant linguam. Nicolaus OLAHUS: *Hungaria–Athila*. Ediderunt Colomannus EPERJESSY et Ladislaus JUHÁSZ. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Saeculum XVI.) Budapest, 1938, 33–34 (cap. 19). A székelyek magyar nyelvűségére lásd Uo. 23 (cap. 14).

²¹ NÉMETH Gyula: Egy jász szójegyzék az Országos Levéltárban. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 12 (1958) 233–256. Vö. GYÖRFFY: *A magyarság keleti elemei* (i. m.) 316–318.

²² Que geruntur in tempore, ne processu temporis a labili hominum memoria paulatim evanescent cum tempore, poni solent in lingua testium et scripture patrocinio perennari. II. András király 1228. évi okleveléből idézi KURCZ Ágnes: *Arenga und Narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (= *MIÖG*) 70 (1962) 327. Evanescent cum tempore, que geruntur in tempore, nisi a voce testium vel testimonio litterarum summant firmamentum. Benedek alországbíró 1221. évi ítéletleveléből idézi Franz ECKHART: *Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. MIÖG Ergänzungsband* 9. Heft 2, Innsbruck, 1914, 412. Bilingvis kiadásban ECKHART Ferenc: *Hitelesbélyek a középkori Magyarországon. Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter*. Ford. CSÓKAY Balázs, DRESKA Gábor. A fordítást szakmailag ellenőrizte SZOVÁK Kornél. Budapest, 2012, 31, 206.

Az első ezredfordulón induló magyarországi oklevéladás még a középkoron túl is a latin nyelvet használta.²³ A gyakorlat teljesen egységes volt egészen a 14. század elejéig. Csak kivételesen bukkan fel a latin nyelvű oklevelek között egy-egy görög nyelvű királyi oklevél. Szent István király a 11. század elején, III. Béla király (1171–1196) pedig a 12. század végén adott ki görög nyelvű oklevelet.²⁴ A sajátos nyelvválasztás hátterében az állt, hogy mindkét esetben görög rítusú monostor volt a kedvezményezett, az oklevélynyerő (*destinarius*), vagyis ezek jogairól szólt az oklevél. A latin nyelvű szövegekben természetesen kisebb-nagyobb számban csaknem minden oklevélben előfordulnak magyar vagy más nyelvű szavak (földrajzi nevek, személynevek, köznevek), kifejezések, mondatrövidékek.²⁵ Gondoljunk csak a legismertebb példára, az 1055-ben kiadott Tihanyi alapítólevélre. De most nem ezekről lesz szó, velük alapvetően a nyelvtudomány, illetve a településtörténet foglalkozik.

A domináns latin mellett a középkori jogi írásbeliségben három vulgáris nyelv: a német, a cseh és a magyar jutott szerephez. Közülük a német nyelv használata volt a jelentősebb. Fokozatosan terjedt el az egészben vagy részben német lakosságú városokban, nyugatról kelet felé haladva. Kezdetei a 14. század elejéig nyúlnak vissza.

A német nyelv használata

A legkorábbi emlékek a bajor-osztrák nyelvterülettel szomszédos Nyugat-Magyarországhoz kötődnek. Ez a régió, amely Pozsony és Sopron városokkal

---

²³ SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 260; HAJNAL István: Írásbeliség, intellektuális réteg és európai fejlődés. In: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. 1933. október 7.* Budapest, 1933, 192, 211–212; Uő: A kis nemzetek történetírásának munkaközösségéről. *Századok* 76 (1942) 150.

²⁴ SOLYMOSI László: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban. Diplomatikai és pecsétani tanulmányok.* Budapest, 2006, 193–194.

²⁵ Összefoglalóan lásd HOFFMANN István: A magyar nyelv hazai szórványemlékei. In: „*Látjátok feleim...*” (i. m.) 13–31.

együtt az osztrák hercegség keleti határánál feküdt, jelentős német lakossággal rendelkezett. Szoros gazdasági, egyházi és személyi kapcsolatok fűzték a szomszédos osztrák területhez, ahol a 13. század végén, 1281-ben a hercegi kancellária, majd 1291-ben a bécsi városi kancellária, végül pedig 1297-ben Bécsújhely város adta ki az első német nyelvű okleveleket.²⁶ Viszonylag későn, hiszen német nyelvterületről a 13. századból, 1220 tájékától kezdődően mintegy 4500 német nyelvű oklevél maradt fenn, és közülük 29-nek a latin szövege is megvan.²⁷ A földrajzi közelség miatt nem meglepő, hogy az első magyarországi vonatkozású német nyelvű források a szomszédos osztrák hercegségben készültek.

A legkorábbi oklevelet Bruck an der Leitha város adta ki 1315-ben a heiligenkreuzi apátság számára.²⁸ Ebben egy helybeli polgár és felesége lélekváltság-adományként szólót ajándékozott Heclainsperg (Hackelsberg) szőlőhegyen az apátságnak. Ez a szőlőhegy az osztrák városhoz közel, de már a magyarországi Winden (Sásony) település határában feküdt, ahol az apátság is

---

²⁶ MOLLAY Károly: *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig*. Budapest, 1982, 120, *Corpus der altheutschen Originalurkunden bis zum Jahr 1300*. Regesten zu den Bänden I–IV. Begründet v. Friedrich WILHELM, fortgeführt v. Richard NEWALD. IV. Hg. v. Helmut de BOOR, Diether HAACKE. Lahr, 1963, 2670. sz.

²⁷ Ursula SCHULZE: *Lateinisch-deutsche Parallelurkunden des 13. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Syntax der mittelhochdeutschen Urkundensprache*. (Medium Aevum. Philologische Studien Bd. 30) München, 1975, 104. Vö. GUYOTJEANNIN–PYCKE–TOCK: *Diplomatique médiévale* (i. m.) 94.

²⁸ Johann Nepomuk WEIS: *Urkunden des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde*. II. (Fontes rerum Austriacarum, 2. Abt. XVI/2) Wien, 1859, 43, *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Odenburg und Eisenburg*. (= Urk. Burg.) III. Bearb. v. Imtraut LINDECK-POZZA. (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Siebente Reihe.) Wien–Köln–Graz, 1979, 87. Itt emlitem meg, hogy Kassa városnak a helybeli szűcs céh számára 1307-ben kiállított német nyelvű oklevele jóval később keletkezett, mint keltezése mutatja. Valójában valamikor 1448. évi átírása előtt keletkezhetett. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. I–II. Ad edendum praeparavit Vincent SEDLÁK. Bratislavae 1980–1987, (= Reg. Slov.) I, 486. sz.; *Anjou-kori Oklevéltár. 1301–1387. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*. I–XV, XVII, XIX–XXI, XXIII–XXVIII, XXXI. Szerk. ALMÁSI Tibor, BLAZOVICH László, GÉCZI Lajos, KÓFALVI Tamás, KRISTÓ Gyula, MAKK Ferenc, PITI Ferenc, SEBŐK Ferenc, TÓTH Ildikó. Budapest–Szeged, 1990–2010. (= AOKl.) II, 189. sz.

birtokos volt.²⁹ Egy másik, 1318-ban Bécsben megfogalmazott magánoklevél a Nyugat-Magyarországon birtokos Szentgyörgyi család egyik tagjának, Bazini és Szentgyörgyi Sebesnek a testvérével való megállapodásáról szól.³⁰

Néhány évvel később a bécsiújhelyi osztrák polgárok és a Nyugat-Magyarországon birtokos Osl nemzetség tagjai vitába keveredtek egymással. Nézeteltérésüket Nagymartoni Pál tekintélyes környékbeli magyar birtokos, a későbbi országbíró közreműködésével rendezték, aki aztán a saját nevében és pecsétje alatt 1323-ban német nyelvű oklevélbe foglalta ezt a megállapodást.³¹

A német nyelvű oklevelek nyugat-magyarországi térhódításában jelentős része volt az osztrák heiligenkreuzi ciszterci apátságnak. Ez a Bécs közelében, a bécsi erdőben fekvő egyházi intézmény két szálon is kötődött a nyugat-magyarországi régióhoz. Egyfelől itt működött leánypátsága, a borsmonostori (Klostermarienberg) ciszterci monostor, másfelől számos birtokkal rendelkezett ezen a területen. Kiemelendő, hogy Pozsony város környékén, sőt magában a városban is volt birtoka.³² Ezeknek a sajátos kapcsolatoknak az eredménye hamarosan a jogi írásbeliségben is nyilvánvalóvá vált. A borsmonostori apát 1355-ben kiadta az apátság első német nyelvű oklevelét,³³ Pozsony város írásbe-

²⁹ GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae.* I–IV. Budapest, 1963–1998, IV, 176–178.

³⁰ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (= DL) 1923. Kiadása: *Anjoukori okmánytár. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis.* I. Szerk. NAGY Imre. (Monumenta Hungariae historica, Diplomata) Budapest, 1878, 475–476. Vö. Reg. Slov. II, 358. sz., AOkl. V, 194. sz. – Itt jegyzem meg, hogy Esztergomban ennél régebbi, 1315-ben Sankt Pöltenben kiadott német nyelvű oklevelet is őriznek, de ennek nincsen magyarországi vonatkozása. Prímási lt. Arch. Saec. T-22-485; DF 248737. Kiadása: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis.* II. Ed. Ferdinandus KNAUZ. Strigonii 1882, 704–705.

³¹ Urk. Burg. III, 158. Vö. AOkl. VII, 342. sz.

³² Ferenc L. HERVAY: *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria.* (Bibliotheca Cisterciensis 7) Roma, 1984, 63, 104–109.

³³ DF 201788. Kiadása: *Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius.* III. Kiadják: NAGY Imre, PÁUR Iván, RÁTH Károly, VÉGHÉLY Dezső. Győr, 1866, 166. A kiadást javítva, újból közli szövegét MOLLAY: *Német-magyar nyelvi érintkezések* (i. m.) 123. Említi SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 223.

lisége pedig ennek a kapcsolatnak is köszönhetően, a későbbiekben szorosan összekapcsolódott a német nyelv használatával.

A városi írásbeliség Magyarországon a 13. század derekán bontakozott ki, és eleinte természetesen latin nyelvű volt.³⁴ A német nyelvű városi oklevéladással szintén a nyugat-magyarországi régióban találkozunk először. Az első német nyelvű városi oklevél 1352-ben Sopronban látott napvilágot.³⁵ Pozsony néhány évvel lemaradt, hiszen itt 1360-ból ismerjük az első városi kiadványt.³⁶ A kezdetek ugyanakkor itt jóval korábbra nyúlnak vissza. Az 1360 előtti időkből több pozsonyi polgár német nyelvű oklevele maradt fenn, jobbára a heiligenkreuzi apátság levéltárának köszönhetően.³⁷ Egy pozsonyi asszony 1319-ben a maga és elhunyt férje lelki üdvéért a heiligenkreuzi apátságnak adományozta pozsonyi szőlejét. Döntéséről német nyelvű magánoklevelet készíttetett, amelyet Pozsony város és egy magánszemély pecsétjével erősítettek meg, mivel neki magának nem volt saját pecsétje.³⁸ Ez volt az első alkalom, hogy német nyelvű oklevelet városi pecséttel láttak el. Nem Heiligenkreuz, hanem Pozsony város levéltára őrizte viszont meg Hambok Jakab pozsonyi polgár és felesége adóslevelét 1346-ból.³⁹ Magánjogügylet esetében, ha a körülmények úgy kíván-

³⁴ SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 147; HÁZI Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban. *Soproni Szemle* 10 (1956) 202–215; KUMOROVITZ L. Bernát: *A magyar pecséthasználat története a középkorban. Der Gebrauch von Siegeln in Ungarn im Mittelalter* (A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványa). Budapest, 1993, 65, 128–129; KUBINYI András: Buda város pecséthasználatának kialakulása. *Tamulmányok Budapest Múltjából* 14 (1961) 119–120; Uő: Székesfehérvár középkori oklevéladása és pecsétjei. In: *Székesfehérvár Évszázadai* 2. Szerk. KRALOVÁNSZKY Alán. Székesfehérvár, 1972, 151–155, 158–160.

³⁵ Az oklevelet a bécsi városi levéltárban felfedezte és szövegét fordítással együtt közölte HÁZI Jenő: Sopron város legrégebb német nyelvű oklevele. *Soproni Szemle* 17 (1963) 169–170. A kiadást javítva, újból közli szövegét MOLLAY: *Német-magyar nyelvi érintkezések* (i. m.) 122–123.

³⁶ DF 238789. Vö. ORTVAY Tivadar: *Pozsony város története*. III. Mellékletek Pozsony 1300–1526. évi történetéhez. Pozsony, 1894, 364, Inventár I, 175. sz.

³⁷ 1326: WEIS: *Urkunden* (i. m.) II, 109–110, vö. AOkl. X, 104. sz. 1348: DF 241332. Inventár I, 101. sz. 1359: WEIS: *Urkunden* (i. m.) II, 247–248.

³⁸ WEIS: *Urkunden* (i. m.) II, 61–62. Vö. Reg. Slov. II, 490. sz., AOkl. V, 578. sz.

³⁹ DF 238714. Kiadása: MOLLAY: *Német-magyar nyelvi érintkezések* (i. m.) 121–122. Vö. Inventár I, 93. sz.

ták, a pozsonyi kanonoki testület, a káptalan sem idegenkedett a német nyelv használatától. A pozsonyi prépostság gondnoka és káptalanja 1348-ban ezen a nyelven foglalta oklevélbe az osztrák féllel történt megállapodást.⁴⁰

A 14. század végére mind Sopronban, mind Pozsonyban általánossá vált a német nyelvű városi oklevél. Sőt Pozsony város esetében az 1399-ben kiadott oklevél latin nyelvre már kivételesnek tekinthető. Ebben az esetben a tartalom indokolta a nyelvválasztást, ugyanis a város olyan megegyezést foglalt írásba, amely egyházi személyek, a győri püspök és rokonsága, valamint a pozsonyi káptalan között született egy pozsonyi házról.⁴¹ A német nyelv használatát tovább erősítette, hogy 1451-ben Pozsony város tanácsa a városi ingatlanforgalommal kapcsolatos írásbeliség egészét a maga hatáskörébe vonta. A rendelkezés szerint városi ingatlanügyekben a helybéli (pozsonyi) káptalan vagy más idegen hatóság pecsétje alatt kiadott oklevelek nem bírtak jogerővel.⁴²

A városi írásbeliség jellegzetes termékei voltak a város és a polgárok külféle ügyeit rögzítő városkönyvek.⁴³ A városkönyv műfaja a 14. század második felében minden bizonnyal a nyugati szomszédos német területek hatására terjedt el Magyarországon.⁴⁴ A legkorábbi városkönyvek latin nyelvűek voltak,

⁴⁰ DL 7544. Kiadása téves dátummal és jelzettel: Urk. Burg. V. Bearb. v. Leonhard PRICKLER. Eisenstadt, 1999, 202–203. Az eredeti oklevél 1390. évi átírása: DL 7545. Vö. SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 221.

⁴¹ *Zsigmondkori Oklevéltár* I–XI. (1387–1424) Összeállította MÁLYUSZ Elemér, BORSA Iván, NEUMANN Tibor, C. TÓTH Norbert. Budapest, 1951–2009 (= ZsO) I, 6076. sz.

⁴² KIRÁLY János: *Pozsony város joga a középkorban*. Budapest, 1894, 134. Vö. SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 232.

⁴³ OSWALD REDLICH: *Die Privaturkunden des Mittelalters*. (Handbuch der mittelalterlichen und neuen Geschichte, IV/3) München–Berlin, 1911, (utánnyomás: München, 1969) 189–192.

⁴⁴ FRANZ KOVÁTS: *Preßburger Grundbuchführung und Liegenschaftsrecht im Spätmittelalter*. Eine einleitende Studie zur Herausgabe des Preßburger Grund- und Satzbuches 1439–1517. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt.* 39 (1918) 45–51; SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 233–234. Szükség lenne a különféle középkori városkönyvek és kiadásaik teljes körű számbavételére. Vö. BLAZOVICH László: A forráskiadó Ilpo Tapani Piirainen. *Századok* 138 (2004) 500–502; Úó: A budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek. *Urbs. Magyar Város történelmi Évkönyv* 1 (2006) 73–83; CSUKOVITS Enikő: Bűn és büntetés a középkori városi gyakorlatban. A sel-

de a német nyelv használata előbb-utóbb itt is megjelent, és gyakorivá vált. Az élenjáró e téren is Sopron és Pozsony volt, ahol a 14. század végétől, illetve a 15. század elejétől kezdődően németül vezették a egyes tartalmú, illetve a különféle tematikájú városkönyveket, mint például a végrendeleteket tartalmazó köteteket vagy a városi telkek, ingatlanok forgalmát nyilvántartó telekkönyveket.⁴⁵ Latin szöveg kivételesen fordult elő bennük. A pozsonyi végrendeleti könyvben 1487 előtt a 449 bejegyzésből mindössze négy volt latin nyelvű.⁴⁶

A városi szokásjogot, az együttélés szabályait jogkönyvekben rögzítették. Magyarországon a 15. század első felében két jelentős jogkönyv is készült, mindkettő német nyelven: a Szepesi jogkönyv (Zipser Willkür)⁴⁷ a szepesi városok, a Budai jogkönyv (Ofner Stadtrecht)⁴⁸ pedig a főváros számára.

---

mechányai 14–15. századi városkönyv bűnesetei. In: *Bárfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. Szerk. CSUKOVITS ENIKŐ, LENGYEL TÜNDE. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 35) Budapest, 2005, 202–214; VLADIMÍR RÁBIK: Původ a funkcia knihy úctov slobodného kráľovského mesta Trnavy z rokov (1392/1393) 1394–1530. *Slovenská Arhivistika* 43 (2008) 2. sz. 7–8.

⁴⁵ Károly GODA, Judit MAJOROSSY: Städtische Selbstverwaltung und Schriftproduktion im spätmittelalterlichen Königreich Ungarn. Quellenkunde für Odenburg und Pressburg. *Pro Civitate Austriae* 13 (2008) 80–100. Vö. Arne ZIEGLER: *Actionale Protocollum. Das älteste Stadtbuch von Bratislava/Prefsburg aus den Jahren 1402–1506*. Bratislava, 1999, 12–16; Juraj ŠEDIVÝ: Die Anfänge der Beurkundung im mittelalterlichen Preßburg (Bratislava). In: *Wege zur Urkunde. Wege der Urkunde, Wege der Forschung. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters*. Hg. v. Karel HRUZA, Paul HEROLD. Wien–Köln–Weimar, 2005, 81–115.

⁴⁶ *Das Preßburger Protocollum testamentorum 1410 (1427)–1529*. Teil I: 1410–1487. Hg. v. Judit MAJOROSSY, Katalin SZENDE. (Fontes Rerum Austriacarum, Dritte Abteilung; Fontes Iuris 21/1) Wien–Köln–Weimar, 2010, 55, 197, 271, 311 (6, 145, 202, 237. sz.). Mindegyik esetben a hozott latin nyelvű szöveget másolták le.

⁴⁷ Ilpo Tapani PIIRAINEN, Maria PAPSONOVÁ: *Das Recht der Spiß/Zipser. Texte und Untersuchungen in der Slowakei*. I–II. (Veröffentlichungen des Germanistischen Instituts der Universität Oulu 8). Oulu, 1992. Vö. DEMKÓ KÁLMÁN: *A szepesi jog*. (Zipser Willkür.) (Értekezések a történelmi tudományok köréből 15) Budapest, 1891; VIZKELETY ANDRÁS: Adalékok a szepességi városok középkori jogtörténetéhez. In: *Jogtörténeti tanulmányok*. III. Szerk. CSIZMADIA ANDOR. Budapest, 1974, 253–265; BLAZOVICH LÁSZLÓ: A Szász tükkör és a Szepesség joga. In: Eike von REPGOW: *A Szász tükkör*. Közreadja BLAZOVICH LÁSZLÓ, SCHMIDT JÓZSEF. Szeged, 2005, 43–90.

⁴⁸ *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtsammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Hg. v. Karl MOLLAY. Weimar, 1959. Fordítása: *Buda város jogkönyve*. I–II. Közreadja BLAZOVICH LÁSZLÓ, SCHMIDT JÓZSEF. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17) Szeged, 2001. Vö. KUBINYI: Budapest története (i. m.) 80–81; BLAZOVICH: A budai jogkönyv (i. m.) 73–83.

A német nyelv használatának elterjedése városonként más-más időpontban történt. Sopron és Pozsony példáját fáziskéséssel követte a többi német város. A legrégebbi selmecbányai városkönyvben a bejegyzések többsége 1400-tól kezdődően német nyelvű volt.⁴⁹ Csaknem száz esztendő kellett ahhoz, hogy az erdélyi szászok körében megjelenjen az első német nyelvű forrás. 1411-ből fennmaradt Chraus Márton nagyszzebeni polgár német nyelvű elismervénye arról, hogy hány új magyar forinttal tartozik egy bécsi polgárnak az átvett szövetért.⁵⁰ Ez a nyugta azonban nem Nagyszzebenben, hanem Bécsben íródott, és ott is őrződött meg. Nagyszzeben város első német nyelvű kiadványa 1453-ból származik.⁵¹ A város azért használta kivételesen ezt a nyelvet, mert a címzett Bécs városa volt. A 15. század második felében még kevés Erdélyben a német nyelvű forrás, és ami van, az leginkább céhes vonatkozású.⁵² A latin nyelv használata az oklevelekben, levelekben, városkönyvekben mindenütt visszaszorult, de nem egyforma mértékben. Az északkelet-magyarországi Kassa esetében a nyelvhasználatbeli fordulat, a latinról németre váltás 1460 után, az erdélyi szász városokban pedig csak a 16. században következett be.⁵³

⁴⁹ CSUKOVITS: Bűn és büntetés (i. m.) 214.

⁵⁰ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I–VII. (1191–1486). Ed. Franz ZIMMERMANN, Carl WERNER, Georg MÜLLER, Gustav GÜNDISCH, Herta GÜNDISCH, Konrad G. GÜNDISCH, Gernot NUSSBÄCHER. Hermannstadt 1892–1937, Bukarest, 1975–1991, (= Urk. Sieb.) III, 514–515. Vö. ZsO III, 1296. sz. Említi SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 244. Az osztrák herceg, illetve Bécs városa már 1401-ben állított ki német nyelvű oklevelet Nagyszzeben számára. Urk. Sieb. III, 262–263. Vö. ZsO II, 1178, 1179. sz. Itt említendő, hogy egy 1336. évi forrás a német nyelv írásbeli használatára utal. Urk. Sieb. I, 479. Vö. AUNER Mihály: *Az erdélyi szászok oklevelei a XV. század kezdetéig*. Beszterce, 1912, 51; SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 232. A forrásról megbizonyosodott, hogy újkori hamisítvány. JAKÓ Zsigmond: *Erdélyi Okmánytár*. I–II, Budapest, 1997–2004, II, 903. sz.

⁵¹ Urk. Sieb. V, 2847. sz. A város 1454-ben német nyelven tájékoztatja Bécset a török veszélyről. Uo. 2911. sz. A német városrészrel rendelkező Pécs városa szintén németül írt Bécs városának. Béla IVÁNYI: *Das Deutschtum der Stadt Eperies im Mittelalter*. *Süüdost-Forschungen* 5 (1940) 363.

⁵² Urk. Sieb. VI, és VII, passim.

⁵³ Ondrej R. HALAGA: *A kassai városi könyvek. (1394–1737)*. Levéltári Híradó 7 (1957) 534; JAKÓ Zsigmond, Radu MANOLESCU: *A latin írás története*. Budapest, 1987, 92 (a vonatkozó rész Jakó Zsigmond munkája). Vö. AUNER: *Az erdélyi szászok oklevelei* (i. m.) 51.

A fordulat ellenére a középkori városi írásbeliségben a latin nyelv használata korlátozott mértékben mindvégig megmaradt. A városok változatlanul ezen a nyelven érintkeztek a kormányzati és bírói szervekkel. A német városkönyvekben továbbra is előfordultak latin nyelvű bejegyzések és formulák. A német szövegben sokáig latin kelteztést használtak. Eperjesen a 15. század derekán magyar nyelvű jogi szakkifejezéseket is belefoglaltak a német szövegbe.⁵⁴ Nem sokkal később ugyanebben a városban a humanizmus, közelebről a krakkói egyetemen bölcsészettől fokozatot szerzett városi jegyző a latin nyelvet nagyobb szerephez juttatta a városi írásbeliségben.⁵⁵

Buda és Zágráb, noha más-más módon, a kivételek közé tartozott. A fővárost magyarok és németek lakták. A két közösség egyenlő arányban képviseltette magát a város vezetésében. Albert király (1437–1439) olyan rendszert vezetett be 1439-ben, amelyben a tanácsot fele-fele arányban németek és magyarok alkották, a bírót pedig évente váltakozva a németek és a magyarok közül választották.⁵⁶ Mint említettük, a 15. század első felében német nyelven szerkesztették meg a Budai jogkönyvet, amely a szabad királyi városokban a joggyakorlat zsinórmértékévé vált. Pozsony hasonló intézkedését megelőzve, a Budai jogkönyv előírta, hogy az ingatlanokkal kapcsolatos ügyletekről városi oklevél készüljön, és kimondta, hogy egyéb oklevél e tárgyban nem érvényes. Pozsonnyal ellentétben itt mégsem vált uralkodóvá a német nyelv a városi oklevéladásban. Bizonyára azért nem, mert a városban a németek mellett jelentős magyar nyelvű népesség élt. A német nyelv használata a budai városi oklevelekben csak a 15. század közepén kezdődött, és a latin nyelv alkalmazása továbbra

---

⁵⁴ IVÁNYI Béla: Jogtörténeti vonatkozások Eperjes város középkori számadáskönyveiben. In: *Emlékkönyv Fejérvapatak László életének batvanadik, történetírói működésének negyvenedik, szemináriumai vezetőtanárságának harmincadik évfordulója ünnepére*. Budapest, 1917, 254; IVÁNYI: A középkori Eperjes magyarsága (i. m.) 89, 171–172.

⁵⁵ IVÁNYI: Das Deutschtum der Stadt Eperies (i. m.) 378, 389–390, 395. Vö. SZENDE: Integration through Language (i. m.) 209.

⁵⁶ KUBINYI: Zur Frage der Toleranz (i. m.) 204–205.

is jelentős maradt. Az örökjogot tartalmazó okleveleket Buda városa általában latinul, a nem örök érvényű pátenst és a zárt okleveleket pedig gyakran német nyelven adta ki.⁵⁷ A középkor végén a budai német mészáros céh számára is latin nyelvű kiváltságleveleket állítottak ki, noha a mészárosok németül vezették a céhkönyvüket.⁵⁸ Ezt a latin nyelvű örökérvényű kiváltságlevelet aztán Buda városa természetesen latinul írta át a magyar népességű Debrecen számára is.⁵⁹

Zágráb királyi városban négy etnikum élt. Súlyuk valószínűleg egyforma volt, mert a tanácsot 1377 óta ugyanannyi számú szláv, magyar, olasz és német alkotta.⁶⁰ 1377 és 1436 között a nyolc esküdtet és a 20 tanácsnokot beszélt nyelvük szerint sorolták fel. A német, szláv, magyar és olasz nyelvű csoportba azonos számú tag: két-két esküdt, illetve öt-öt tanácsnok tartozott.⁶¹ Talán épp e soknyelvűség hatására, a nyelv közvetítő szerepének fontossága miatt a városban semmiféle nyelvhasználati fordulat nem következett be. A városi írásbeliség a középkor végéig megőrizte a latin nyelvet.

A központi és helyi kormányzati szervek és bíróságok oklevelei között is akadnak német nyelvűek, noha általánosságban elmondható, hogy számuk eltörpül a latin nyelvű kiadványok mellett. A pozsonyi ispán (*burggraf*) 1320-ban,⁶² Nagymartoni Pál országbíró pedig 1343-ban⁶³ állított ki egy-egy német nyelvű kiadványt. Az előbbi nyugta, míg az utóbbi ítéletlevél volt. Mindkét oklevél a heiligenkreuzi apátság javára intézkedett, ami magyarázatul szolgál a nyelvválasztásra.

---

⁵⁷ KUBINYI: Budapest története (i. m.) 83.

⁵⁸ A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevelei. *Zunftbuch und Privilegien der Fleischer zu Ofen aus dem Mittelalter*. Szerk. KENYERES István. Budapest, 2008, 352–363, 377–380.

⁵⁹ Uo. 393–395.

⁶⁰ Klaus-Detlev GROTHUSEN: *Entstehung und Geschichte Zagrebs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts*. (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe I, Gießener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens 37) Wiesbaden, 1967, 143–146.

⁶¹ *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabienensis*. V–VI. (Libri citationum et sententiarum). Ed. Johannes Bapt. TKALČIĆ. Zagrabiae 1898–1900, V, 75, 217, 230, 287, 291, 318, 335, VI, 248, 266.

⁶² WEIS: *Urkunden* (i. m.) II, 64–65. Vö. Reg. Slov. II, 554. sz., AOkl. V, 841. sz.

⁶³ WEIS: *Urkunden* (i. m.) II, 185, Urk. Burg. V, 27–28. Vö. AOkl. XXVII, 419. sz.

Diplomáciai ügyekben az 1370-es évekből maradtak fenn német nyelvű királyi oklevelek.⁶⁴ Nagy Lajos magyar (1342–1382) és lengyel király István bajor herceggel együtt 1371 nyarán Pozsonyban német nyelvű oklevelet adott ki.⁶⁵ A következő év őszén ugyanezen a nyelven Sopronban bocsájtott ki oklevelet a magyar uralkodó.⁶⁶ Mindkettő tartalma hasonló volt, arról biztosította III. Albert és III. Lipót osztrák hercegeket, hogy hercegségük határait tiszteletben tartják. Mivel Sopron és Pozsony városa ekkorra már járatos volt német nyelvű oklevelek kiállításában, szükség esetén a magyar király igénybe vehette a két város jegyzőjének tudását az oklevelek megszővegezésében.⁶⁷

A diplomáciai kapcsolatokban olykor előfordult, hogy ugyanarról a tárgyról egyidejűleg két különböző nyelvű oklevelet állítottak ki. Az ilyen típusú párhuzamos oklevéladás legkorábbi példái Vilmos, III. Lipót osztrák herceg fia és Hedvig, Nagy Lajos magyar és lengyel király leánya házassági ügyében keletkeztek. Az osztrák herceg 1374-ben, nem sokkal Hedvig születése után latin nyelvű oklevélben tett ajánlatot a magyar uralkodónak a gyermekeik közti frigyre.⁶⁸ Nagy Lajos szintén latin nyelvű oklevelében fogadta el az ajánlatot.⁶⁹ A házassági szerződést 1380. február 12-én Zólyomban a magyar király Erzsébet anyakirálynéval és Erzsébet királynéval együtt külön latin és külön német nyelvű oklevélbe foglalta, és mindkettőt a főpapok és főurak is megerősítették

---

⁶⁴ SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 190–191.

⁶⁵ DF 257994 [Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA), Urkundenabteilung: Allgemeine Urkundenreihe, 1371. VII. 2.]. Kiadása: *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*. Szerk. WENZEL Gusztáv. III (Monumenta Hungariae Historica IV/3), Budapest, 1876, 10–11.

⁶⁶ DF 257995 (HHStA Urkundenabteilung: Allgemeine Urkundenreihe, 1372. X. 16.). Kiadása: *Magyar diplomáciai emlékek* (i. m.) III, 37–38.

⁶⁷ A két oklevél Szentpétery Imre feltevése szerint nem a magyar királyi kancelláriában készült. SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 190–191.

⁶⁸ *Magyar diplomáciai emlékek* (i. m.) III, 85–86. (Az adatbázisból hiányzik.)

⁶⁹ DF 258365 (HHStA Urkundenabteilung: Familienurkunden Nr. 224). Kiadása: *Magyar diplomáciai emlékek* (i. m.) III, 103–104.

pecsétjeikkel.⁷⁰ Nem sokkal később, 1381. március 20-án kilenc királyi város (Buda, Visegrád, Fehérvár, Kassa, Trencsén, Zágráb, Nagyszombat, Pozsony és Sopron) közösen latin és német nyelvű oklevelet adott ki, amely szerint valamennyien esküt tettek, hogy tiszteletben tartják Vilmos osztrák herceg és Hedvig magyar királylány házassági szerződését. A két sokpecsétes városi oklevelet Bécsűjhelyen állították ki.⁷¹ A magyar uralkodó és a királyi városok számára nem jelentett gondot, hogy a latin mellett az érintett fél anyanyelvén is oklevelet fogalmazzanak meg.⁷²

Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) hazai ügyben 1397-ben adta ki első német nyelvű oklevelét a Nyitra megyei Fejéregyházán (másképpen Újvárott vagy Holicson). Ebben Vereskői Wolfart Ulrik földbirtokosnak és Nagyszombat királyi város polgárainak a vitáját rendezte az uralkodó.⁷³ Mivel mindkét érintett fél, a földbirtokos és a város lakossága is német volt, alapvetően nekik volt fontos, hogy az ügyről német nyelvű oklevél készüljön. Zsigmond király, magyar trónját megtartva, később német-római császár

---

⁷⁰ A német nyelvű oklevél: DF 258367 (HHStA Urkundenabteilung: Familienurkunden Nr. 238/1). A latin nyelvű oklevél: DF 258368 (HHStA Urkundenabteilung: Familienurkunden Nr. 238/2). Vö. LÓVEI Pál: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevelén függő pecsétek. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. NEUMANN Tibor, RÁCZ György. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40, Analecta mediaevalia 3). Budapest–Piliscsaba, 2009, 149 (4. jegyzet).

⁷¹ Latin nyelvű oklevél: DF 258369 (HHStA Urkundenabteilung: Familienurkunden Nr. 242/1). Legújabb kiadása: MÉSZÁROS Orsolya: *A késő középkori Visegrád város története és helyrajza*. Visegrád, 2009, 139–140 (39. sz.). Német nyelvű oklevél: DF 258370 (HHStA Urkundenabteilung: Familienurkunden Nr. 242/2). Fazekas Istvánnak köszönöm, hogy helyszíni tanulmányozással megerősítette a párhuzamos oklevéladást.

⁷² Zsigmond király 1402-ben Pozsonyban egyidejűleg latin és német nyelven kiállított oklevelében tette meg IV. Albert osztrák herceget utódává arra az esetre, ha fiúörökös nélkül halna meg. Az országnagyok egy héttel később ugyancsak Pozsonyban nem követték az uralkodót a párhuzamos oklevéladásban, amikor csak latin nyelvű oklevélben vállalták, hogy az osztrák herceget koronázzák királlyá, amennyiben Zsigmond fiúörökös nélkül halna meg. LÓVEI: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevelén függő pecsétek (i. m.) 149, 156.

⁷³ DL 8249. Kiadása: MOLLAY: *Német-magyar nyelvi érintkezések* (i. m.) 124–127. Vö. ZsOI, 4934. sz.

és cseh király lett. Kancelláriái egymástól jól elkülönítve működtek, magyar kancelláriái alig adtak ki német nyelvű oklevelet.⁷⁴

Luxemburgi Zsigmond utóda, Albert magyar, német és cseh király alatt kissé gyarapodott a német nyelvű királyi oklevelek száma.⁷⁵ Ezt követően a többi magyar király is adott ki német nyelvű okleveleket, de a latin nyelvű kiadványok továbbra is dominánsak maradtak.

Hunyadi Mátyás király (1458–1490) külügyi levelezésében ugyan a levelek egyötöde német nyelvű volt, de ezek is latin fogalmazat alapján készültek. A kor szokásától eltérően a magyar király azért levelezett a német fejedelmekkel és a svájci konföderációval anyanyelvükön, hogy politikai céljai érdekében ezzel is megnyerje bizalmukat.⁷⁶ Mátyás királynak a meghódított morva főváros, Brünn számára kiadott oklevelei cseh, latin vagy német nyelven íródtak.⁷⁷ A morva városoknak címzett királyi oklevelek többsége cseh nyelvű volt.⁷⁸

⁷⁴ SZILÁGYI Loránd: A német birodalom és Magyarország personalis uniója 1410–1439. *A gróf Klebelsberg Kuno magyar történetszakértő intézet évkönyve*. IV. Budapest, 1934, 159–203; MÁLYUSZ Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon. 1387–1437*. Budapest, 1984, 233. Vö. KONDOR Márta: A királyi kúria bíróságaitól a kancelláriáig. A központi kormányzat és adminisztráció Zsigmond-kori történetéhez. *Századok* 142 (2008) 413–436; Uő: Die Urkundenausstellung der zentralen Ausfertigungsorgane und der Kurialgerichte in Ungarn während der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Bemerkungen zu den Regesten der an ungarischen Kanzleien ausfertigten Urkunden König und Kaiser Sigismunds. *Archiv für Diplomatik* 55 (2009) 191–224.

⁷⁵ MÁLYUSZ Elemér: A kancelláriai tevékenység Albert király uralma alatt. (1438–1439.) In: *Opuscula classica mediaevaliaque in honorem J. Horváth*. Szerk. BOLLÓK János. (Klasszika-filológiai tanulmányok 3) Budapest, 1978, 287–351.

⁷⁶ FRAKNÓI Vilmos: Mátyás király mint levélfíró. In: *Mátyás király levelei. Külügyi osztály*. II. Szerk. Uő. Budapest, 1895, újabb kiadása: *Mátyás király levelei. Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae exterae*. Fraknói Vilmos munkáját sajtó alá rendezte és az Utószót írta MAYER Gyula. Budapest, 2008, LXVI–LXVIII. A levelek között mindössze egyetlen cseh nyelvű volt, ami a cseh királynak szólt. Uo. 265–266.

⁷⁷ SZÉKELY György: Mátyás király és a morva főváros. (Diplomatika és nyomdatörténet.) *Századok* 114 (1980) 600–614.

⁷⁸ Antonín KALOUS: Hunyadi Mátyás és a morva királyi városok. *Aetas* 26 (2011) 3. sz. 154–175, küil. 174. Vö. Uő: Matyáš Korvín a moravská královská města. In: *Korunní země v dějinách českého státu 2. Společně a rozdílně. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–17. století*. Ed. Lenka BOBKOVÁ, Jana KONVIČNÁ. Praha, 2005, 97–127.

Érdekesképpen megjegyezzük, hogy Mátyás németül levelezett házasságon kívül született fia, Corvin János édesanyjával, az osztrák származású Edelpöck Borbálával.⁷⁹

Egyedül a tárnokmesteri hivatal esetében lehetett volna azt várni, hogy a német nyelv jelentősebb szerephez jut. A királyi tárnokmester (*magister tavernicorum*) ugyanis szoros kapcsolatban állt a hét szabad királyi várossal (Buda, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kassa, Eperjes és Bártfa), amelyek lakói részben vagy egészben németek voltak. A tárnokmesteri ítélőszék jelentette a szabad királyi városok fellebbviteli fórumát, ahol a tárnokmester polgári ülnökökkel ítélkezett.⁸⁰ Ennek ellenére a tárnokmester, a királyi udvar tisztségviselője inkább latinul adta ki okleveleit.⁸¹ Latin nyelvű levélben szólította fel a városokat, hogy küldjék el képviselőiket az ítélőszékre.⁸²

Ami a birtokigazgatással összefüggő írásbeliséget illeti, ezen a területen a német nyelv akkor jelent meg, ha német volt a földbirtokos. Frangepán Beatrixszal, Corvin János özvegyével 1509-ben kötött házassága révén György brandenburgi örgróf tekintélyes birtokállomány tulajdonosa lett Dél-Magyarországon. Birtokain jelentős volt a német nyelvű írásbeliség.⁸³

⁷⁹ RITÓÓKNÉ SZALAY Ágnes: „*Nympha super ripam Danubii*”. *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*. (Humanizmus és reformáció 28) Budapest, 2002, 122–133.

⁸⁰ Ifj. SZENTPÉTERY Imre: A tárnoki ítélőszék kialakulása. *Századok* 68 (1934) 510–590; KUBINYI: Budapest története (i. m.) 85–86, 165–166, 173–174. Vö. ŠTEFÁNIA MERTANOVÁ: *Ius tavernicale. Štúdie o procese formovania práva tavernických miest v etapách vývoja tavernického súdu v Uborsku (15.–17. stor.)*. Bratislava, 1985, 15–65. Vö. KÖRMENDY Kinga: *Iura civilia – arbor consanguinitatis carmen historicum*. Teleki László kolozsvári könyvtárának kolligátuma. In: *Könyves műveltség Erdélyben*. Szerk. BÁNYAI Réka. Marosvásárhely, 2006, 196–213.

⁸¹ Inventár I, 399, 401, 407, 1347, 1379, 1380, 1428, 2517, 2731, 2774, 2775, 3354, 3402, 3772, 3777, 3973, 3997. sz.

⁸² DF 215890, 229063. Vö. IVÁNYI: *Eperjes levéltára* (i. m.) II, 698. sz.; Uő: *Bártfa szabad királyi város levéltára*. I. Budapest, 1910, 3114. sz. Egervári László tárnokmester Eperjes és Bártfa városához 1493-ban intézett azonos tartalmú levele. Nyilván ugyanilyen levelet kapott a többi tárnoki város is.

⁸³ *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*. Maiorem partem collegit Antonius FEKETE NAGY. Ediderunt Victor KENÉZ et Ladislaus SOLYMOSI atque in volumen rededit Geisa

A német nyelv használata végeredményben túlnyomóan a városi írásbeliséghez kötődött.⁸⁴ A bécsi, prágai vagy a krakkói egyetemen tanult, gyakran külföldről érkezett városi jegyzők alakították és formálták ezt az írásbeliséget.⁸⁵ A soproni jegyzők valamennyien a bécsi egyetemen tanultak, és egy kivétellel Ausztriából vagy Bajorországból érkeztek a városba.⁸⁶ Közülük kiemelkedett Liebhart Egkenfelder, aki a bécsi egyetemen tanult. Előbb az osztrák Hainburg, majd Sopron és végül Pozsony város jegyzője lett. Utóbbi helyén jó másfél évtizedes szolgálat után a 15. század derekán halt meg. Végrendelete szerint 37 kötetből álló könyvtárral rendelkezett. Könyvgyűjtő és könyvmásoló volt. Egyes kötetbeibe latinul és németül adatokat rögzített önmagáról és Magyarország politikai viszonyairól.⁸⁷ Hagyatékából német nyelvű jogkönyv és az oklevelek megfogalmazását segítő német nyelvű formuláskönyv sem hiányzott.⁸⁸

Cseh nyelvű írásbeliség

A cseh nyelvű jogi írásbeliség emlékei a cseh királysággal, közelebbről a Morvaországgal szomszédos Északnyugat-Magyarországról valók, ahol szláv nyelvű

ÉRSZEGI. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 12) Budapest, 1979, 48, 179, 180, 181, 263. sz.

⁸⁴ VÖ. SCHULZE: *Lateinisch-deutsche Parallelurkunden* (i. m.) 105.

⁸⁵ IVÁNYI: Jogtörténeti vonatkozások Eperjes számadáskönyveiben (i. m.). 254, *Középkori cseh oklevelek*. (Stredoveké české listiny.) Az okleveleket közzétette és történeti jegyzetekkel ellátta BOTTLÓ Béla, FÜGEDI Erik. Szerk. és nyelvészeti jegyzetekkel ellátta KNEZSA István, KIRÁLY Péter. (Magyarországi szláv nyelvmélekek 1) Budapest, 1952, 162–163; MOLLAY: *Német-magyar nyelvű érintkezések* (i. m.) 121.

⁸⁶ SZENDE Katalin: A magyarországi középkori német nyelvű források kiadásának elvei és gyakorlata. *Fons* 7 (2000) 51.

⁸⁷ SZELESTEI N. László: Liebhart Eghenvelder pozsonyi írnok kódexe. In: *Kódexek a középkori Magyarországon*. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Budapest, 1985, 130–131; UÓ: Eghenvelder, Liebhart. In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*. Főszerk. KŐSZEGHY Péter. II. Budapest, 2004, 279. A végrendelet szövege: *Das Preßburger Protocollum testamentorum* (i. m.) 241–248 (183. sz.).

⁸⁸ Item ain deutscher formulary in ainer roten losch hawt verpunden, guete dictamina, und ist meiner hanntgeschrift. *Das Preßburger Protocollum testamentorum* (i. m.) 242 (183. sz.). VÖ. KIRÁLY: *Pozsony város joga* (i. m.) 19.

népek, azaz a szlovákok elődei éltek. Zömmel erre a területre vonatkozik a legnagyobb hazai válogatás is, amely Kniezsa Istvánnak és munkatársainak köszönhetően a Magyar Országos Levéltár anyagából 78 cseh nyelvű oklevél-szöveget tett közzé az 1432–1526 közti időszakból.⁸⁹ Jobbára a husziták tartós jelenlétének tulajdonítható, hogy jelentős számú cseh nyelvű oklevél maradt fenn a felvidéki levéltárakban is.⁹⁰ Amikor cseh nyelvű okleveleket mondunk, Kniezsa István szóhasználatát követjük.⁹¹ A szlovák kutatók inkább szlovakizált cseh vagy szlovák elemekkel teli ócseh nyelvről beszélnek.⁹²

A latin és a német nyelv használatával szemben a cseh nyelvnek nem sok esélye volt. Egyedül Zsolna városának volt jelentősebb cseh nyelvű oklevéladása. Innen való a legrégebbi cseh nyelvű magyarországi oklevél. 1381-ben Mičko zsolnai örökbíró (*advocatus*) adta ki, és a sajátja mellett a város pecsétjével is megerősítette.⁹³

---

⁸⁹ *Középkori cseh oklevelek* (i. m.) 9–136, 160–161.

⁹⁰ Az 1426 és 1526 közti időszakból 245 cseh nyelvű oklevelet tettek közé jobbára a felvidéki városi levéltárak anyagából. (A tételek közé felvették és újra kiadták a zsolnai városkönyv cseh nyelvű bejegyzéseit is.) Václav CHALOUPECKÝ: *Středověké listy ze Slovenska*. Bratislava–Praha, 1937, 3–172, 188–213; Branislav VARSÍK: *Slovenské listy a listiny z XV a XVI. storočia*. Bratislava, 1956, 91–125, 257–262, 389–401; Josef MACŮREK: K otázce české listiny a české kanceláře na dvoře uherském v 2. pol. 15. století (v letech 1486–1490). *Historický časopis* 6 (1958) 560–569, négy oklevélszöveg: 567–569. Vö. Inventár I–II, passim. Az említett közlések természetesen nem tartalmazzák valamennyi cseh nyelvű oklevél szövegét. Így a Mednyánszky család beckói levéltárából való 1422. évi oklevelet sem. DF 266764, 282986. Vö. ZsO IX, 1247. sz. Az adatra C. Tóth Norbert hívta fel a figyelmemet.

⁹¹ *Középkori cseh oklevelek* (i. m.) 161–163. Vö. Kiss Lajos: A *szláv* népnév és rokonsága. In: *Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből*. (Nyelvtudományi Értekezések 40) Budapest, 1964, 193–200. A szlovák népnév 1828-ból adatolt. Uo. 195. Heltainál 1575-ben a következő felsorolás olvasható: „Magyarországban, Tótországban, Sklovákországban, Horvátországban, Rácországban”. HELTAINAI Gáspár: *Magyar krónika*. Bevezette VARJAS Béla. Budapest, é. n. 7. A adatot Kiss Lajos cédu-lájából ismerem, amelynek másolatát Fehértói Katalin bocsájtotta rendelkezésemre.

⁹² Július SOPKÓ: Pisári a vznik Žilinskej knihy (Die Schreiber und die Entstehung des Žilinaer Buches). In: *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*. K 600. výročiu vydania výsad pre žilinských Slovákov (Nationale Entwicklung der Städte in der Slowakei bis zum Jahre 1918). Zostavil Richard MARSINA. Martin, 1984, 70.

⁹³ Szövegét közli: Richard MARSINA: Výsady pre žilinských Slovákov z roku 1381 (Die Privilegien für die Žilinaer Slowaken aus dem Jahre 1381). In: *Národnostný vývoj miest na Slovensku* (i. m.) 37–38.

Zsolna városában valószínűleg már az 1310 körüli alapítástól kezdve egyesek éltek németek és szlávok (*Sclavi*). Az utóbbiak száma egyre nagyobb lett. Ennek eredményeként a 14. század második felében elérték, hogy a városi tanácsban ugyanannyi képviselőjük legyen, mint a németeknek. Sőt a városi tanácsban való paritásos képviselőtükhöz a német polgárok szándéka ellenére 1381-ben megszerezték Nagy Lajos király jóváhagyását is.⁹⁴ További megerősödésüket mutatja, hogy visszaszorult a német nyelv használata.

A változás nyomot hagyott a városi belső írásbeliségen is. Beszédés bizonyítéka ennek Zsolna középkori városkönyve (*Liber civitatis Zilimensis*).⁹⁵ Ebbe 1378-ban bemásolták németül a Magdeburgi jogkönyvet, száz évvel később, 1473-ban pedig már ennek cseh fordítását, továbbá valamikor az erdélyi Radna német nyelvű bánya- és városjogát. Ezekkel együtt a városkönyv az 1378–1524 közti időszakból összesen 118 bejegyzést tartalmaz. Ezek alig egyötöde német, egynegyede latin és több mint a fele cseh nyelvű. Időbeli megoszlásuk alapján jól megfigyelhető, hogy a 15. század első harmadában a német, második harmadában pedig a latin nyelv használata szűnt meg, és a cseh nyelv vált egyeduralkodóvá.⁹⁶ Ezzel szemben a város oklevelei ugyanebből az időszakból a latin nyelv használatának nagy fölényét mutatják: a 17 városi kiadványból mindössze két oklevelet írtak németül, egyet pedig csehül.⁹⁷

⁹⁴ Václav CHALOUPECKÝ: Privilegium pro Slavis. Kritický rozbor žilinské listiny z roku 1381. *Bratislava. Časopis pro výzkum Slovenska a podkarpatské Rusi* 10 (1936) 349–364. Az 1381. május 7-én kiadott oklevél szövege: uo. 354. Vö. DF 274702.

⁹⁵ DF 266966. Kiadása: *Knihá žilinská*. Vydal Václav CHALOUPECKÝ. O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378 pojednává Rudolf RAUSCHER. Bratislava, 1934. Részleges, csak a német nyelvű részre korlátozódó kiadása: *Das Stadtrechtsbuch von Sillein*. Einleitung, Edition und Glossar von Ilpo Tapani PIIRAINEN. Berlin–New York, 1972, 35–172. Bár a radnai bánya- és városjog német szövege (uo. 155–160) V. István királyra (1270–1272) hivatkozik, valójában ma ismert formáját a 14. század második felében nyerhette el. Amennyiben valamilyen előzménye volt, az V. István latin nyelvű oklevele lehetett. GYÖRFFY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* (i. m.) I, 562–565; JAKÓ: *Erdélyi Okmánytár* (i. m.) I, 307. sz.

⁹⁶ SOPKÓ: *Pisári a vznik Žilinskej knihy* (i. m.) 70.

⁹⁷ Német nyelvű 1421-ből: DL 87954 (kivonata: ZsO VIII, 911. sz.), illetve 1520-ból: DF 234970. Cseh nyelvű 1472-ből: DL 17302, kiadása: *Középkori cseh oklevelek* (i. m.) 24–25. Latin nyelvű

Ez a nyilvánvaló ellentét feloldható. Míg Zsolna város belső írásbelisége, ügyvitele az etnikai változásokkal összhangban nyelvileg homogenizálódott, addig a nagyobb nyilvánosságnak szánt, kifelé irányuló városi oklevelek az igényeknek megfelelően megőrizték a latin tradíciót. A német lakosságú Selmecebánya városának mégsem írhattak csehül, tehát inkább latinul írtak.⁹⁸

A cseh nyelvű írásbeliség eredetére a zsolnai városkönyv egyértelmű magyarázatot ad. A városkönyv bejegyzései sok írnok keze nyomát őrzik. Közülük kettőnek a nevét is ismerjük. Nem akármilyen munkát végeztek. Miklós a német nyelvű Magdeburgi jogkönyvet, Václav pedig ennek cseh nyelvű fordítását másolta a zsolnai városkönyvbe. Mindketten a közeli Morvaországból érkeztek Zsolnára.⁹⁹ Miklósról a szlovák kutatás sokáig azt vélte, hogy Zólyom megyéből származik, noha Ivan Hlaváček cseh történész jó negyed évszázada kimutatta, hogy morva területről került Zsolnára.¹⁰⁰

Magyar nyelvű írásbeliség

Ami a magyar nyelvet illeti, a középkor utolsó évtizedeiből 1526-ig bezárólag ismert mintegy 50 magyar nyelvű forrás, többnyire nyugta, végrendelet és levél arra mutat, hogy a Magyar Királyság többségi nyelve lényegében alig kapott

---

oklevelek (1379–1524): DL 42119 (másolata: DF 274738), DL 94462, kivonata: ZsO VI, 2581. sz., DL 94528 (= DF 278426), DL 94888, DF 234979, 235051, 235103, 260368, 274695, 274730, 274737, 283576, 285696, 286358, kivonata: ZsO V, 1302. sz. A zsolnai városkönyvben szereplő kiadványokat itt nem vettem figyelembe.

⁹⁸ DF 234979, 235051, 235103.

⁹⁹ SOPKÓ: Pisári a vznik Žilinskej knihy (i. m.) 70–71; Michal BADA: A zsolnai számadáskönyv. Forrás a késő középkori és kora újkorai város mindennapi életének kutatásához. In: *Bárfától Pozsonyig* (i. m.) 188. A korábbi szlovák felfogást ismételve, Ilpo Tapani Piirainen is Zólyom környékéről származtatja a magdeburgi jogkönyv név szerint ismert másolóját. *Das Stadtrechtbuch von Sillein* (i. m.) 14.

¹⁰⁰ Ivan HLAVÁČEK: Poznámka k diplomatice Žilinské knihy. *Slovenská Archivistika* 20 (1985) 2. sz., 114–117.

teret a középkori jogi írásbeliségben.¹⁰¹ Nincsen közöttük egyetlen magyar nyelvű városi kiadvány sem.¹⁰² Ez azért is meglepő, mert a királyságban használt többi anyanyelvvel ellentétben jelentős magyar nyelvű egyházi és világi irodalmi írásbeliség létezett.¹⁰³ Legkorábbi emlékét, a jól ismert Halotti beszédet és könyörgést a 12. század végén jegyezték le, és a sort folytathatnánk egészen a Karthauzi Névtelen magyar nyelvű prédikáció- és legendagyűjteményéig, a középkor végén készült Érdy kódexig.¹⁰⁴

A német és a cseh nyelv esetében nagyon sokat számított, hogy volt lehetőség a szomszédos német, illetve cseh nyelvterületen a 13., illetve a 14. században kialakult gyakorlat átvételére, utánzására, külföldi német vagy cseh jegyzők alkalmazására. A magyar nyelv használói számára ilyen lehetőség nem létezett. A Magyar Királyság sok mindent átvett nyugatról, de ebben az esetben erre egyszerűen nem volt mód.

A magyar nyelvű szóbeliség és az irodalmi írásbeliség viszonylag fejlett volt. A királyi udvar, az országgyűlés, a központi és helyi kormányzati szervek

---

¹⁰¹ ISTVÁNYI Géza: *A magyar nyelvű írásbeliség kialakulása*. (A Pázmány Péter Tudományegyetem Történelmi Szemináriumának Kiadványai 1, Oklevél- és Címertani Tanszék). Budapest, 1934, 105–108 (1–55. sz.). Vö. *Középkori leveleink 1541-ig*. Szerk. HEGEDŰS Attila, PAPP Lajos. Budapest, 1991, 1–141 (1–64. sz.).

¹⁰² KUBINYI András: *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. (Dél-alföldi Évszázadok 14) Szeged, 2000, 43.

¹⁰³ Számbavételüket lásd „*Látjátok feleim...*” (i. m.); GERÉZDI Rabán: *A magyar világi líra kezdetei*. Budapest, 1962.

¹⁰⁴ LÁSZLÓ MEZEY: Die mittelalterliche Frauenbewegung und die Anfänge der ungarischen Literatur. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Philologica Hungarica* 2 (1973) 25–39; ANDRÁS VIZKELETY: Gleichzeitigkeit und Phasenverschiebung in der Entstehung der deutschen und ungarischen Literatur. *Jahrbuch der ungarischen Germanistik* 1998, 13–17; TARNAI Andor: „*A magyar nyelvet írni kezdik*.” *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. Budapest, 1984, 239–269; MÁDAS Edit: *Középkori prédikációirodalmunk történetéből. A kezdetektől a XIV. század elejéig*. Debrecen, 2002; VIZKELETY: Irodalmak útban a pergamen felé (i. m.) 79–96.

és bíróságok beszélt és tárgyalási nyelve, a különféle alkalmakból és célból leteendő eskü szövege egyes városok és régiók kivételével a magyar volt.¹⁰⁵

A magyar nyelvű kommunikáció fontossága az érvelésekből sem hiányzott. A 14. század közepén Erzsébet anyakirályné azzal kívánta megakadályozni az olasz származású csanádi püspök áthelyezését Veszprémbe, hogy az nem fogja tudni ellátni a veszprémi püspök királynéi kancellári hivatalát, mivel nem tud magyarul.¹⁰⁶ A középkor végén az egyházi bíróságokat vezető olasz vikáriusok magyarországi működésével szemben pedig az volt a kifogás, hogy nyelvi hiányosságai miatt tolmácsokat kell alkalmazni, ami növeli a költségeket.¹⁰⁷

A magyar nyelv talán készen állt arra, hogy beszélt változata és irodalmi alakja mellett megjelenjék a jogi írásbeliség is. A középkor végi jogi írásbeliség legnagyobb teljesítménye, Werbőczy István Tripartituma latin nyelven a magyar jogszokásokat foglalta írásba. Az 1517-ben Bécsben megjelent művet nem sokkal harmadik kiadása után, 1565-ben Weres Balázs Bihar megyei jegyző kivonatosan vagy ahogyan a címlap írta: *rövideden* lefordította magyarra, és Debrecenben megjelentette.¹⁰⁸ A teljes magyar fordítás 1611-ben ugyancsak Debrecenben látott napvilágot. Ezt megelőzően horvát és német fordítás is

---

¹⁰⁵ FÜGEDI Erik: „Verba volant ...” Középkori nemességünk szóbelisége és az írás. In: Uő: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek* (i. m.) 455; KUBINYI: Zur Frage der Toleranz (i. m.) 200; Uő: A városok az országos politikában, különös tekintettel Sopronra. In: *Sopron térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai*. Konferencia Sopron szabad királyi város 725. évéről. Szerk. TURBULY Éva. Sopron 2002, 35; BÓNIS György: Régi magyar esküminták I. *Magyar Nyelv* 57 (1961) 278–285; KOVÁCS Ferenc: Régi magyar esküminták II. Uo. 285–295; KERTÉSZ Balázs: Esküszöveg magyar nyelven 1446-ból. In: „*Látjátok feleim...*” (i. m.) 247. Sáros megye hatósága 1422-ben azt jelentette, hogy felmentett egy gyanúsított jobbágyot, miután harmadmagával tisztító esküt tett. De azt sem hallgatta el, hogy az egyik eskütárs helyett újat kellett állítani, mert nem ismerte a magyar nyelvet, német volt. ZsO IX, 41. sz. Az adatra C. Tóth Norbert hívta fel a figyelmemet.

¹⁰⁶ *Monumenta Romana episcopatus Veszprimensis. (A veszprémi püspökség római oklevéltára.)* II. Edita a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. Budapestini 1899, 114–115.

¹⁰⁷ BÓNIS György: Olasz vikáriusok Magyarországon a reneszánsz korában és a Bencéthy-formuláskönyv. *Levéltári Közlemények* 44–45 (1974) 89–93.

¹⁰⁸ *Régi Magyar Nyomatványok* (i. m.) 207–208 (207. sz.).

született a Tripartitumból.¹⁰⁹ Az 1574-ben megjelent horvát fordításnál Ivan Pergošić (Iohannes Literatus Pergossich) nemcsak az eredeti művet vette figyelembe, hanem a Weres Balázs-féle magyar fordításra is támaszkodott.¹¹⁰ A magyar nyelv tehát a középkor végén alkalmas lehetett arra, hogy jogi fordulatokat visszaadjon.

Mindezek ellenére a beszélt és írott magyar nyelv nem tükröződött a jogi írásbeliségben. Ennek legfőbb oka az volt, hogy Európa más részeitől eltérően Magyarországon az egyház meghatározó szerepet játszott az okleveles gyakorlatban. A jelentős káptalanok és szerzetesrendi konventek hiteleshelyekként az egész országot behálózva egyfelől a közjegyzőkhöz hasonlóan a magánjogügyletek írásba foglalását végezték, másfelől királyi parancsra vagy hatósági megkeresésre tanúként működtek közre a kormányzati és bírósági eljárásoknál, és arról közhitelű pecsét alatt oklevelet állítottak ki. A mintegy 40 hiteleshely tevékenysége átfogta a magán-, a kormányzati és a bírói szféra egészét. Itt latin nyelven kezdődött az írásbeliség, természetesen, hogy latinul is folytatódott tovább, és így biztosította a latin nyelv széles körű használatát. A hiteleshely a nemesség intézménye volt, leginkább ők tartottak igényt a káptalanok és konventek sajátos munkájára.¹¹¹ A magánszemélyeknek érdekében állt, hogy rendelkezéseiket hiteleshely erősítse meg, hogy azok térbeli és időbeli korlátok nélkül érvényesíthetők legyenek.

¹⁰⁹ CSEKEY István: *Werbőczy és a magyar alkotmányjog*. (Universitas Francisco-Josephina, Acta Juridico-politica 2) Kolozsvár, 1941, 51–53, 58–59 (4. sz.), 62–64 (8. sz.), 65 (10. sz.), 65–66 (11. sz.). Vö. PÉTER Katalin: Werbőczy anyanyelvi fordításainak tanulságai – értelmiségi feladatvállalás a 16. században. *Történelmi Szemle* 54 (2012) 421–440, kül. 421–427.

¹¹⁰ Régi Magyar Nyomatványok (i. m.) 354–355 (354. sz.). Vö. NYOMÁRKAY István: Filológia – a nyelvi kapcsolatok kutatásának tudománya. Magyar hatás a 16. századi horvát jogi terminológiában. *Magyar Nyelvőr* 133 (2011) 1–11.

¹¹¹ László SOLYMOSI: Die glaubwürdigen Orte (*loca credibilia*) Ungarns im 14.–15. Jahrhundert. *Archiv für Diplomatik* 55 (2009) 175–190. Magyar változata: A hiteleshelyek számának alakulása a 14–15. században. In: *Tiszteletkőr. Történelmi tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. MIRÓ Gábor, PÉTERFI Bence, VADAS András. Budapest, 2012, 545–559.

Szentgyörgyi és Bazini Zsigmond földesúr 1464-ben Óvárott (a mai Mosonmagyaróváron) kiállított német nyelvű végrendeletében azt vállalta, hogy a felesége javára tett intézkedéseit magyar szokás szerint a káptalan (hiteleshely) előtt is be fogja vallani.¹¹² Még aznap beváltotta ígéretét. Elment a közeli Győrbe, ahol kérésére a győri káptalan a három függőpecséttel megerősített német nyelvű oklevelet latin nyelvű szövegbe foglalva átírta, és ezzel közhitelűvé tette.¹¹³

A németnél jóval később, a középkor végén lassan kibontakozó magyar nyelvű magánjogi írásbeliség is használt hasonló formulát. Először Vér András fogalmazta meg magyarul az 1504. évi záloglevelének záradékában, hogy oklevele csak addig érvényes, amíg káptalannál nem tesz róla bevallást (*myg kaptolomban tebetek ezekrvl valast*), azaz a váradi káptalannal mint hiteleshellyel írásba nem foglaltatja a jogügyletet.¹¹⁴ A hiteleshelyi kiadvánnyal szemben tehát a magyar nyelvű magánoklevél csak átmeneti érvénnyel bírt.

De nemcsak világi személyek, hanem egyházi testületek is fordultak ehhez a sajátos intézményhez. Így például Nyitra megyében az elefánti pálosok kérésére a garamszentbenedeki konvent latin keretbe foglalva még ugyanabban az évben átírta a pálosok számára jogot biztosító, 1506-ban cseh nyelven kiadott oklevelet.¹¹⁵ A pálosok újabb kérésére ugyanezt az oklevelet 1513-ban a nyitrai káptalan nemcsak ismét átírta, hanem a cseh nyelvben (*in idiomate Bobemico*) leginkább járatos kántorkanonok közreműködésével még latinra is fordította.¹¹⁶

---

¹¹² Unser geschaft sollen und wellen wir der benanten frawn Barbara unser lieber gemahel auch einbekennen in dass cappittel als dann im kunigreich zu hungern gewonhait und herkomen ist. DL 16044.

¹¹³ DL 16045.

¹¹⁴ ISTVÁNYI: *A magyar nyelvű írásbeliség* (i. m.) 24, 42. Istványi Géza 1564-ből idézi az első olyan magyar nyelvű oklevelet, amely nem említi, hogy az oklevéladó káptalan előtt is be akarja vallani a jogügyletet. Uo. 42. Az 1504. évi záloglevél legújabb kiadása: *Középkori leveleink* (i. m.) 21–22 (12. sz.).

¹¹⁵ DL 21556. Kiadása: *Középkori cseh oklevelek* (i. m.) 75–76. (A keltezés feloldása mindkét oklevél esetében pontatlan.)

¹¹⁶ DL 21530. Kiadása: *Középkori cseh oklevelek* (i. m.) 76–78. Ide kívánczik, hogy a szepesi társaskáptalan és Szepes megye hatósága a középkor végén ugyanazt a cseh jegyzőt foglalkoz-

Így kapcsolódott egybe a magyarországi okleveles gyakorlat két specifikuma: a latin nyelv dominanciája és a hiteleshely.¹¹⁷

A latin nyelv elsőbbsége

A 14. századtól fennmaradt egyházi és világi formuláskönyvek latin nyelvűek, egyetlen más nyelvű oklevélminta sem található bennük.¹¹⁸ A Magyi János császári és pápai közjegyző 15. századi latin formuláskönyvében található magyar glosszák és egy magyar nyelvű verses jogi szabály (*Mert mit egyszer megszerzettél / és tetőled elvettéted / ha igazat akarsz tenned / többszer nem kell hozjád venned*) arra utal, hogy az utódnevelés Magyi János irodájában magyarul folyt.¹¹⁹

Mindezzel szorosan összefüggött az a magyarországi joggyakorlat, amely a nyugati gyakorlattal szemben erősen korlátozta az anyanyelv használatának lehetőségeit a jogi írásbeliségben. A hazai jogfelfogás ugyanis nem ismerte el a saját ügyben saját pecsét alatt kiadott írások hitelességét, jogérvényét. A magánszemélyek pecsétjei nem voltak közhitelűek, az ilyen pecsétekkel megerősített oklevelek általános jogérvénnyel nem bírtak, előörökítést tartalmazó okleveleket ilyen pecsétekkel megerősíteni nem lehetett. Ugyanakkor a joggyakorlat az egyházi intézmények pecsétjeit közhitelűnek tartotta. A városok, mezővárosok pecsétje csak szűk körben, az adott településre vonatkozóan bírt érvényességgel. A település határain belül fekvő ingóságokra és ingatlanokra

---

tatta, aki munkája során alapvetően a latint használta. Amikor 1516-ban Bártfai Bálint szepesi örkanonok öt ajánlotta Bártfa városának a következő évben megüresedő városi jegyzői állásra, azt is megjegyezte, hogy elégségesen tud németül. Nem hivatkozott latin tudására, mert az természetes volt. DF 217548. Idézi SZÉKELY: Városok és nyelvek (i. m.) 263.

¹¹⁷ SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 260–261.

¹¹⁸ Vö. BÓNIS György: *Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog*. Budapest, 1972, 143–161.

¹¹⁹ KERTÉSZ Balázs: Magyi János formuláskönyve. In: „*Látjátok feleim...*” (i. m.) 249.

vonatkozó jogügyletek ugyanis döntően a városi hatóságra tartoztak, amely a saját okleveleit tekintette jogérvényesnek.¹²⁰

A hiteleshelyek működése és a magyar joggyakorlat sajátosságai mellett a latin nyelv meghatározó szerepe a többi beszélt nyelvvel szemben azzal is magyarázható, hogy egy többnyelvű királyság esetében a jogi írásbeliség nyelve *nem lebetett* a többségi nyelv és különösen nem egy számbeli kisebbségnek a nyelve. Szükség volt egy olyan nyelvre, amely a jogi fogalmakat egységesen fejezte ki. A központi kormányzati szervek és bíróságok számára gyakorlati jelentősége is volt a közvetítő nyelv használatának. Nem számolhattak azzal, hogy az egyes településeken milyen nemzetiségű lakosság él, hogy azok nyelvén fogalmazzák meg parancsaikat, kéréseiket, követeléseiket, ítéleteiket, és nem foglalkozhattak azzal, hogy Nagyszebent németek, Debrecent zömmel magyarok, Árva megyét pedig többségében szlávok lakták. Ha azt akarták, hogy az információ (törvénszöveg, királyi parancs) mindenkihez eljusson, akkor az értelmiség közös nyelvén kellett ezt megtenni. A latinnak a használata azért is magától értetődő volt, mert a középkori értelmiség műveltsége, iskolázottsága a latin nyelv ismeretén alapult. A különböző anyanyelvű, esetenként többnyelvű magyarországi értelmiségen belül nemcsak a középkorban, hanem még jóval azután is megmaradt a latin nyelv, a *lingua Latina* meghatározó, sőt – a városok egy részét kivéve – egyeduralgó helyzete, hiszen ezek a szempontok jelentős részben továbbra is fennálltak.¹²¹

¹²⁰ SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 231–232, 243; HAJNAL: *Írásbeliség, intellektuális réteg* (i. m.) 211–212; ISTVÁNYI: *A magyar nyelvű írásbeliség* (i. m.) 42; *Középkori cseb oklevelek* (i. m.) 162. Vö. *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inlyti regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum*. Critice recensuerunt et Anglice reddiderunt János M. BAK, Péter BANYÓ, Martyn RADY. (Decreta regni mediaevalis Hungariae 5) Budapest, 2005, 242 (II. p. 13. tit. 4. §), 392 (III. p. 13. tit.).

¹²¹ SZENTPÉTERY: *Magyar oklevéltan* (i. m.) 260; KURCZ Ágnes: *A lovagi kultúra Magyarországon 13–14. században*. Budapest, 1988, 230. Vö. VIZKELETY András: *Megjegyzések Kurcz Ágnes: Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században* című könyvéhez. *Irodalomtörténeti Közlemények* 94 (1990) 520–528, különösen 525.

Ilyen körülmények között az anyanyelvű jogi írásbeliség kibontakozására a városokban volt lehetőség. Mint láttuk, a feltételek alapvetően a német nyelvnek kedveztek. Ezen a helyzeten valamelyest majd a kettős királyválasztás, az ország három részre szakadása és a reformáció változtat.¹²² De ez már egy másik történet.

---

¹²² Istványi: *A magyar nyelvű írásbeliség* (i. m.), különösen 31–52, 64–73, 77–79, 98–100; Papp László: *A hitelen helyek története és működése az újkorban*. (Palaestra Calasantiana 14) Budapest, 1936, 33–34; Fügedi: „Verba volant ...” (i. m.) 461–462. Vö. Kertész Balázs: Az Országos Széchényi Könyvtár MNY 64. jelzetű nyelvemlékéről. (Egy hiteleshelyi eljárás során készített feljegyzés.) *Levéltári Közlemények* 77 (2006) 91–103; Kenyeres István: Magyar nyelvű források a 16–17. századi kamarai levéltárakban. In: *Forráskutatás, forráskiadás, tudománytörténet*. Szerk. Korompay Klára, Terbe Erika, C. Vladár Zsuzsa, Zsilinszky Éva. (A Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 229) Budapest, 2009, 100–108; Bogdándi Zsolt: *A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában*. (Erdélyi Tudományos Füzetek 274) Kolozsvár, 2012, passim.

Erdy János
Bochtovich Ruffózsé

Wenzel Gusztáv

Jábiar Gabon
Nagy János

Terintetes Nagygyűlés! Arany János

Minia felemelő szabályainak 32. §-a egy szót:
Mindem sijnomán választott tag, a külső kövétel
lével, osztályába tartozó dolgotat felolvasásával,
vagy személyes meg nem jelenhetős esetén beüldé
sével, legfeljebb egy év alatt sörét foglat; külsőben meg
választása meg nem működően:

Tehetnek esetek, melyekben kivált vidéken la
kolé gátolhatatlan a határidőt megtartani: de hallga
tag elvérsni e szabály meg nem tartatását, amlyet
tesz, mint örves szabályzatunkat erőlköndt terintetes
át söröségteleu.
Judithányba koratit tehát, hogy egyelőre a
határidőt s sörfoglalás által meg nem
határidőnkessével, az 186

szóval a szabályzatot az az egy, ami
megnyitva választott fog, a helyi bíróságra
bírósági határozat felvételéről
szóval meg kell jelölhetem azokat a helyi bíróságra
váltott egyeztetett joglat, bíróságra meg

meg kell jelöltem
bíróságra azokat a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem

szóval meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem

szóval meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem

szóval meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem
bíróságra a helyi bíróságra meg kell jelöltem

to Kenney Leonard
Continuum Lissly
July 1997